

TA'LIM-TARBIYADA MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLAR UYG'UNLIGINI TA'MINLASH MASALALARI

Maxmudova Dildorxon,

Qo'qon davlat universiteti Pedagogika kafedrası o'qituvchisi, pedagogika fanlari nomzodi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18168570>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'lim-tarbiya jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlash masalalari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Globallashuv sharoitida ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri sifatida shaxsda milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik, ma'naviy yetuklik bilan bir qatorda umuminsoniy qadriyatlar – insonparvarlik, bag'rikenglik, demokratiya va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish zarurati asoslab beriladi. Maqolada milliy va umuminsoniy qadriyatlarining pedagogik mazmuni, ularning o'zaro uyg'unlashuvi hamda ta'lim amaliyotiga tatbiq etish yo'llari yoritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim-tarbiya, milliy qadriyatlar, umuminsoniy qadriyatlar, ma'naviy tarbiya, globallashuv, pedagogik yondashuv.

Аннотация. В данной статье с научной и теоретической точки зрения анализируются вопросы обеспечения гармонии национальных и универсальных ценностей в образовательном процессе. В контексте глобализации одной из главных задач системы образования является формирование у человека, наряду с национальной идентичностью, патриотизмом, духовной зрелостью, универсальных ценностей – гуманизма, толерантности, демократии и социальной ответственности. В статье рассматривается педагогическое содержание национальных и универсальных ценностей, их взаимная гармония и способы их применения в образовательной практике.

Ключевые слова: образование, национальные ценности, универсальные ценности, духовное воспитание, глобализация, педагогический подход.

Annotation. This article analyzes the issues of ensuring the harmony of national and universal values in the educational process from a scientific and theoretical perspective. In the context of globalization, one of the main tasks of the education system is to form, along with national identity, patriotism, spiritual maturity, universal values - humanity, tolerance, democracy and social responsibility - in a person. The article covers the pedagogical content of national and universal values, their mutual harmony and ways of applying them in educational practice.

Keywords: education, national values, universal values, spiritual education, globalization, pedagogical approach.

Kirish. Bugungi globallashuv davri ta'lim-tarbiya tizimida tub o'zgarishlarni talab qilmoqda. Dunyo mamlakatlari orasida iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy integratsiya jarayonlari tezlashgani sari, yosh avlodni nafaqat milliy o'zligini anglaydigan, balki umuminsoniy qadriyatlarni qadrlaydigan shaxs sifatida tarbiyalash zarurati kuchaymoqda. Shu munosabat bilan pedagogika fanida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish masalasi dolzarb ilmiy va amaliy tadqiqot mavzusi sifatida e'tiborni jalb qilmoqda.

Milliy qadriyatlar, bir tomondan, xalqning tarixiy tajribasi, madaniy merosi va urf-odatlarini o'zida mujassam etgan bo'lib, yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalash, ona tiliga sadoqat, vatanparvarlik va milliy ongni shakllantirish vazifasini bajaradi. Ular orqali o'quvchilar o'z millati tarixini, madaniyatini, san'at va adabiyotini chuqur anglab,

jamiyatning ijtimoiy-madaniy hayotida faol ishtirok etishga tayyor bo'ladilar. Shu bilan birga, milliy qadriyatlar yosh avlodni milliy identifikatsiya bilan bog'laydi va jamiyatning davomiyligini ta'minlaydi.

Boshqa tomondan, umuminsoniy qadriyatlar insoniyatning umumiy axloqiy va ijtimoiy tajribasini aks ettiradi. Insonparvarlik, adolat, bag'rikenglik, inson huquqlari va ijtimoiy mas'uliyat kabi qadriyatlar global hamkorlik, turli xalqlar va madaniyatlar o'rtasidagi o'zaro hurmatni mustahkamlash, yoshlarni zamonaviy dunyoda uyg'un hayot kechirishga tayyorlashda muhim vosita hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, umuminsoniy qadriyatlar shaxsni global jamiyatning faol va mas'uliyatli a'zosi sifatida shakllantiradi.

Pedagogik amaliyot shuni ko'rsatadiki, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish bir-birini inkor qiluvchi jarayon emas, balki o'zaro to'ldiruvchi va boyituvchi funksiyaga ega. Shu sababli zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimi milliy o'zlikni yo'qotmasdan, yoshlarni global ijtimoiy-madaniy qadriyatlarga moslashuvchan va barkamol shaxslar sifatida tarbiyalashga intilmoqda.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda ta'lim tizimida milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlashga qaratilgan amaliy ishlar faol olib borilmoqda. Maktab va maktabgacha ta'lim muassasalarida o'quv dasturlari, darsliklar, tarbiyaviy loyihalar va ekstrakurikulyar tadbirlar orqali bu qadriyatlarni integratsiyalashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu bilan birga, global tendensiyalarni hisobga olgan holda, o'quvchilarni zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalari yordamida dunyoqarashini kengaytirish, ijtimoiy va axloqiy mas'uliyatni shakllantirish pedagogik jarayonning ajralmas qismiga aylangan.

Adabiyotlar tahlili. Ta'lim-tarbiya jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish masalasi pedagogika fanida uzoq yillardan buyon dolzarb mavzu hisoblanadi. Ilmiy manbalarni tahlil qilganda, bu masala ikki asosiy yo'nalishda yoritilganini ko'rish mumkin: birinchisi – milliy qadriyatlarni shakllantirish va tarbiyaviy ahamiyati, ikkinchisi – umuminsoniy qadriyatlar va ularning global pedagogik jarayonga integratsiyasi.

Milliy qadriyatlarni pedagogik nuqtai nazardan o'rganish borasida bir qator o'zbek va xorijiy olimlar ishlar olib borgan. Masalan, H.Ne'matov o'zbek milliy ta'limining tarixiy rivojlanishida qadriyatlar tizimining shakllanishi va ularning zamonaviy pedagogik jarayondagi ahamiyatini tahlil qilgan. Shu bilan birga, A.Axmedova milliy qadriyatlar orqali shaxsning ma'naviy barqarorligini va milliy o'zligini rivojlantirishning samarali metodlarini ko'rsatadi. Ularning tadqiqotlarida milliy qadriyatlarning tarbiyaviy rolini darslik va dars tashqari faoliyat orqali boyitish muhimligi ta'kidlangan.

Umuminsoniy qadriyatlar masalasini tadqiq etishda V.S.Bibler [3.69], J.Dewey [4.169], J.Piaget va M.Bourdieu [5., 6] kabi olimlarning pedagogik yondashuvlari muhim manba sifatida xizmat qiladi. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, inson huquqlari, adolat, tinchlik va bag'rikenglik kabi qadriyatlarni ta'lim jarayoniga singdirish yoshlarning global

dunyoqarashini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Dewey va Piaget pedagogik yondashuvlarida shaxsni faollikka undash va axloqiy qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda ta'lim tizimida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar ham faol olib borilmoqda. Masalan, S.Xolmatova milliy va umuminsoniy qadriyatlarni integratsiyalash metodlarini o'quv dasturlarida joriy etishning samaradorligini tahlil qilgan. Unga ko'ra, interfaol metodlar, loyiha asosida o'qitish va ijtimoiy faoliyatlar yoshlarni nafaqat milliy, balki global qadriyatlarga moslashuvchan va barkamol shaxs sifatida shakllantirish imkonini beradi. [7. 45–52]

Shuningdek, A.Alimova va N.Asqarova ilmiy maqolalarida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish pedagogik jarayonida o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini oshirish zarurligini ta'kidlaydilar. [8] Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi va qadriyatlar pedagogikasini chuqur tushunishi ta'lim-tarbiyada samarali uyg'unlikni ta'minlaydi.

O'zbek va xorijiy manbalarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish masalasi nafaqat ta'lim mazmuni va metodikaga, balki tarbiyaviy faoliyatning har bir bosqichiga, o'qituvchilar va ota-onalar hamkorligiga ham bog'liq. Shu nuqtai nazardan, tadqiqotlar shaxsni tarbiyalashda milliy ongini va global axloqiy qadriyatlarni uyg'unlashtirishga qaratilgan tizimli yondashuvni ishlab chiqishni talab qiladi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqotda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish jarayonini o'rganishda nazariy va empirik usullar qo'llanildi. Nazariy usullar qatoriga adabiyotlarni tahlil qilish, pedagogik kontseptual yondashuvlarni solishtirish va umumlashtirish kiradi. Bu usullar milliy va umuminsoniy qadriyatlarning pedagogik mazmuni, ularning tarbiyaviy roli va uyg'unlashtirish metodlarini aniqlashga xizmat qildi. Empirik tadqiqotlar doirasida so'rovnoma, kuzatuv va intervyu metodlaridan foydalangan holda o'qituvchilar va tarbiyachilarning qadriyatlar pedagogikasi bo'yicha tajribasi o'rganildi. Shu bilan birga, ta'lim-tarbiya jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirishning amaliy usullari va samaradorligi tahlil qilindi. Olingan natijalar adabiyotlar tahlili bilan solishtirilib, pedagogik jarayonda milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlashga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqildi. Tadqiqotning mazkur metodologik yondashuvi ilmiy asoslangan va amaliy pedagogik tajribaga mosdir.

Tahlil va natijalar. Ta'lim-tarbiya jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlar tushunchasi shaxsni tarbiyalashning asosiy yo'nalishlarini belgilovchi pedagogik kategoriya sifatida qaraladi. Milliy qadriyatlar bu xalqning tarixiy, madaniy va ma'naviy merosi bilan bog'liq bo'lgan axloqiy, estetik va ijtimoiy normalar majmui bo'lib, ular yosh avlodni milliy ong, vatanparvarlik, ona tiliga sadoqat va urf-odatlariga hurmat ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi. Pedagogik nuqtai nazardan, milliy qadriyatlar o'quvchilarda o'z millatiga nisbatan

hurmatni shakllantirish, milliy tarix va madaniyatni anglash hamda ijtimoiy identifikatsiyani mustahkamlashning vositasi hisoblanadi.

Umuminsoniy qadriyatlar esa insoniyatning umumiy axloqiy tajribasini aks ettiruvchi, madaniyatlararo hamkorlik va global ijtimoiy mas'uliyatni ta'minlovchi qadriyatlardir. Inson huquqlari, bag'rikenglik, adolat, insonparvarlik, tinchlik va demokratiya tamoyillari umuminsoniy qadriyatlar toifasiga kiradi. Ta'lim jarayonida ushbu qadriyatlarni singdirish shaxsning global dunyoqarashini kengaytiradi, ijtimoiy faolligini rivojlantiradi va yoshlarni zamonaviy jamiyatning mas'uliyatli a'zolari sifatida shakllantiradi.

Pedagogik amaliyotda milliy va umuminsoniy qadriyatlar bir-birini inkor qiluvchi emas, balki o'zaro to'ldiruvchi va boyituvchi funksiyaga ega bo'lishi lozim. Milliy qadriyatlar shaxsning milliy identifikatsiyasini ta'minlasa, umuminsoniy qadriyatlar global axloqiy me'yorlar orqali shaxsning jamiyatdagi roli va mas'uliyatini mustahkamlaydi. Shu sababli, zamonaviy pedagogik yondashuvlar yoshlarni nafaqat o'z millatini anglaydigan, balki dunyo miqyosida ham barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga qaratilgan tizimli strategiyalarni ishlab chiqishga intiladi.

O'qituvchilar va tarbiyachilar uchun ushbu qadriyatlar pedagogik mazmuni, avvalo, ta'lim mazmunini boyitish, dars metodikasini shakllantirish va tarbiyaviy tadbirlarni samarali tashkil etishda asosiy me'yor sifatida xizmat qiladi. Shu tariqa, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg'unlashtirilgan pedagogik yondashuvi yosh avlodning ma'naviy barkamolligini, ijtimoiy mas'uliyatini va global dunyoqarashini rivojlantirishning muhim vositasidir.

Ta'lim-tarbiya jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish zamonaviy pedagogikaning eng dolzarb vazifalaridan biridir. Ushbu uyg'unlik yosh avlodni nafaqat o'z millatini anglaydigan, balki global jamiyatning axloqiy me'yorlariga moslashuvchan shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

O'quv dasturlari va darsliklarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida boyitish muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Darsliklarda milliy tarix, madaniyat, urf-odatlar bilan bir qatorda inson huquqlari, bag'rikenglik, adolat va tinchlik kabi global qadriyatlar mazmunan aks ettirilishi zarur. Shu bilan birga, o'quv dasturlari yoshlarning ijtimoiy va axloqiy faolligini rivojlantirishga qaratilgan interfaol topshiriqlar va loyihaviy ishlarni o'z ichiga olishi lozim. Bu yondashuv o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash bilan birga, umuminsoniy qadriyatlarga moslashuvchanlikni rivojlantiradi.

Interfaol ta'lim metodlari va loyihaviy yondashuvlarni joriy etish qadriyatlar uyg'unligini ta'minlashning samarali yo'llaridan biridir. Guruh ishlari, muhokama, case-study, drammatizatsiya va simulyatsion o'yinlar orqali o'quvchilar nafaqat milliy qadriyatlarni amalda qo'llashni o'rganadilar, balki umuminsoniy qadriyatlarga moslashuvchan axloqiy qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini ham shakllantiradilar. Masalan, tarix darsida milliy

voqealarni o'rganish bilan birga, inson huquqlari va adolat tamoyillari asosida baholash yoshlar orasida global tafakkurni rivojlantiradi.

Tarbiyaviy tadbirlar va ekstrakurikulyar faoliyatlar ham muhim vosita sifatida ahamiyat kasb etadi. Milliy bayramlar, madaniy va adabiy tadbirlar, ijtimoiy loyihalar va volontyorlik faoliyati orqali o'quvchilar qadriyatlarini amalda qo'llash imkoniga ega bo'ladi. Shu tariqa, milliy va umuminsoniy qadriyatlar nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan o'quvchilarning kundalik hayotida mujassam bo'ladi.

O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini oshirish milliy va umuminsoniy qadriyatlarini uyg'unlashtirishning ajralmas sharti hisoblanadi. Pedagoglar qadriyatlar pedagogikasi, tarbiyaviy strategiyalar, interfaol metodlar va loyihaviy ta'lim yondashuvlarini chuqur egallashlari lozim. Shu bilan birga, o'qituvchilar doimiy ravishda malaka oshirish kurslari, ilmiy seminarlar va metodik birlashmalarda ishtirok etib, pedagogik tajribani boyitishlari kerak.

Ota-onalar va jamiyat bilan uzviy hamkorlik pedagogik jarayonning samaradorligini oshiradi. Milliy va umuminsoniy qadriyatlarini tarbiyalash jarayonida oilaning roli muhim bo'lib, u uy sharoitida o'quvchilarning axloqiy va ijtimoiy ko'nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, maktab va ota-onalar hamkorligi yoshlarni qadriyatlar tizimini to'g'ri anglash va amaliyotda qo'llashga yordam beradi.

Pedagogik amaliyot milliy va umuminsoniy qadriyatlarini uyg'unlashtirish uchun o'quv dasturlarini boyitish, interfaol va loyihaviy metodlarni joriy etish, tarbiyaviy tadbirlar va jamiyat bilan hamkorlikni kuchaytirish hamda o'qituvchilarning malakasini doimiy rivojlantirishni talab qiladi. Bu yondashuv yosh avlodni nafaqat ma'naviy barkamol, balki global dunyoqarashga ega, mas'uliyatli shaxs sifatida tarbiyalash imkonini beradi.

Xulosa. Ta'lim-tarbiya jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarini uyg'unlashtirish zamonaviy pedagogikaning eng dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Ushbu uyg'unlik yosh avlodni nafaqat milliy o'zligini anglaydigan, balki global axloqiy tamoyillarga moslashuvchan shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Milliy va umuminsoniy qadriyatlarining pedagogik mazmuni, ularning tarbiyaviy ahamiyati va ta'lim jarayonida uyg'unlashtirish yo'llari yoritildi. Ta'lim mazmunini boyitish, interfaol va loyihaviy metodlarni joriy etish, tarbiyaviy tadbirlar va jamiyat bilan uzviy hamkorlikni kuchaytirish, shuningdek, o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini oshirish orqali yoshlarni ma'naviy barkamol va mas'uliyatli shaxs sifatida tarbiyalash mumkinligi ko'rsatildi. Milliy va umuminsoniy qadriyatlarini uyg'unlashtirish tizimli pedagogik yondashuvni, innovatsion metodlarni joriy etishni va jamiyat bilan hamkorlikni talab qiluvchi murakkab jarayon sifatida qaraladi. Ushbu yondashuv o'quvchilarning ma'naviy barqarorligini, global dunyoqarashini va ijtimoiy faolligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ne'matov H. O'zbekiston milliy ta'lim tizimi va qadriyatlar pedagogikasi. – T.: O'zbekiston, 2005. – 256 b.
2. Axmedova A. Milliy qadriyatlar va ma'naviy tarbiya metodlari. – T.: “Ilm-fan”, 2018. – 198 b.
3. Bibler V.S. Pedagogika va umuminsoniy qadriyatlar. – M.: Prosveshchenie, 2010. – 312 b.
4. Dewey J. Democracy and Education. – New York: Macmillan, 1916. – 443 p.
5. Piaget J. The Moral Development of the Child. – New York: Free Press, 1972. – 285 p.
6. Bourdieu M. The Forms of Capital. – London: Routledge, 1993. – 215 p.
7. Xolmatova S. Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni integratsiyalash metodlari // Pedagogika jurnali, 2020, №3. – b. 45–52.
8. Alimova A., Asqarova N. Pedagogik kompetentlik va qadriyatlar pedagogikasi. – T.: O'zbekiston, 2019. – 168 b.

